

Ольга Тарасенко

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ В УНІВЕРСИТЕТІ СВ. ВОЛОДИМИРА

У статті проаналізовані праці Володимира Міяковського, Марка Антоновича та щоденникові записи студента Михайла Грушевського про період його навчання в Університеті Св. Володимира (1886–1894). Наголошується, що університетське наукове середовище сприяло формуванню його як високопрофесійного вченого і талановитого дослідника української минушнини.

Ключові слова: Михайло Грушевський, Університет Св. Володимира, Київ, Володимир Міяковський, Марко Антонович.

У 2016 році відзначається 150 років від дня народження Михайла Сергійовича Грушевського. Його навчання та становлення як особистості (1886–1894) тісно пов'язані з Університетом Св. Володимира. Університетське середовище визначило подальший життєвий шлях молодого Грушевського та стало запорукою досягнень на науковій ниві як талановитого українського історика.

Мета статті — розглянути період навчання М. Грушевського у 1886–1894 роках за матеріалами його щоденників та праць В. Міяковського, М. Антоновича.

Студентські роки Михайла Грушевського в Університеті Св. Володимира вже ставали предметом наукових студій у вітчизняній історіографії. Український літературознавець, історик-архівіст, член Наукового товариства імені Шевченка Володимир Міяковський (1888–1972) досліджував біографію та студентські роки Михайла Грушевського¹. Організатор наукової праці в українській діаспорі Північної Америки Марко Антонович (1916–2005) у розвідці «О. Кониський і М. Грушевський» прослідкував становлення Михайла Грушевського як громадського діяча у студентські роки під проводом Олександра Кониського².

Яким же був студент Грушевський? Як і чому він прагнув учитися в Києві в Університеті Св. Володимира? Як він оцінював своє студентське життя, до чого прагнув, про що мріяв, якими були його життєві пріоритети, повсякденне життя, навчання, сподівання, прагнення, острахи, переживання, як він ставився до своїх викладачів,

хто були його наставники та кумири? Відповіді на ці питання надають його особисті, не призначені для оприлюднення, унікальні та дуже цінні документи — щоденникові записи за 1888–1894 роки, в яких він розглядав основні події свого студентського життя³.

Зрозуміти, яким Михайло Грушевський прийшов до Університету Св. Володимира, дозволяють щоденникові записи гімназиста Михайла Грушевського за 1883–1884 роки⁴ та його автобіографія, написана у 1906 році⁵. Це унікальні особисті документи.

Важливо наголосити, що Михайло Сергійович ніколи не згадував, що він вів щоденник під час навчання в гімназії у Тифлісі та в Університеті Св. Володимира у Києві. Його щоденникові записи дозволили нам доторкнутися до внутрішнього світу автора, який розмірковує і переживає, сумнівається і сподівається, відчути його душевний стан у конкретний період його життя.

У Центральному державному історичному архіві України у Львові Л. Зашкільняк натрапив на справи під назвою «Щоденник невідомого автора 1883–1893 рр.», які зберігались у фонді № 401 «Літературно-наукового вістника», оп. 1, справи 59 і 60. Це були рукописні, написані дрібним почерком сторінки. Докладне ознайомлення із змістом щоденників, їх розміщення у групі матеріалів М. Заволоки, графологічна експертиза, зміст тексту — не залишили сумнівів щодо авторства М. Грушевського⁶.

³ Грушевський М. Щоденник 1888–1894 рр. / Упорядкування, коментарі і післямова Л. Зашкільняка. — К., 1997. — С. 11–221.

⁴ Грушевський М. Щоденники (1883–1884 рр.) / М. Грушевський // Київська старовина. — 1993. — № 3. — С. 28–35; № 4. — С. 12–9; № 5. — С. 13–24.

⁵ Грушевський М. Автобіографія, 1906 р. / М. Грушевський // Великий українець: Матеріали з життя та діяльності М.С. Грушевського. — К., 1992. — С. 197–213.

⁶ Грушевський М. Щоденник 1888–1894 рр. — С. 7.

¹ Міяковський В.В. До біографії М. Грушевського (Студентські роки 1886–1890) / Володимир Варламович Міяковський // Український історик. — 1976. — № 1–4 (49–52). — С. 114–120.

² Антонович М. О. Кониський і М. Грушевський / М. Антонович // Український історик. — 1994. — № 1–4. — С. 48–63.

Щоденники Михайла Грушевського склалися з двох значно відмінних частин. Перша частина — це загальний зошит у старій фіолетовій обкладинці із п'ятдесяти двох аркушів, густо списаними дрібним почерком із обох боків. Цей щоденник розпочинався датою 14 вересня 1883 р. і завершувався 19 травня 1884 р. Він був написаний учнем шостого класу Тифліської гімназії 17-річним Михайлом Грушевським. Щоденник гімназиста Михайла Грушевського за 1883–1884 роки був надрукований у журналі «Київська старовина» за 1993 рік у №№ 3, 4, 5 із переднім словом та коментарями Л. Зашкільняка.

Вивчення щоденників гімназиста Грушевського дозволило нам відчути чисту та прекрасну душу юнака, прослідкувати за його формуванням, прагненнями, мріями, сподіваннями.

Друга частина — це справа 60, яка мала сто п'ятдесят два аркуша окремих зшитків, написаних дрібним почерком із обох боків. Цей щоденник відкривався записом від 16 серпня 1888 р. і завершувався записом 12 листопада 1893 р. Готуючи до перевидання монографії М. Грушевського «Барское старство. Исторические очерки», його знайшов М. Крикун у фонді Грушевських Центрального державного історичного архіву України в Києві (Ф. 1235), туди входило декілька окремих сторінок із університетського щоденника, які датуються 5 березнем 1894 р. Ці сторінки були включені у другу частину щоденника, який вів студент у 1886–1890 рр., а потім, у 1891–1893 роках, професорський стипендіат Університету Св. Володимира Михайло Грушевський. Університетський щоденник охоплює кийівські 1886–1894 роки його життя і навчання. Леонід Зашкільняк підготував переднє слово, упорядкування, коментарі і післямову для видання щоденника Михайла Грушевського, яке було здійснено в 1997 році в Інституті української археології та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України⁷.

В автобіографії Михайла Грушевського, написаній у 1906 році, записані його спогади про основні події студентського життя, які найбільше відклалися у його пам'яті, але це вже зрілий, ретроспективний погляд на минулі події та вчинки. Михайло Сергійович описує сам себе, події, які вплинули на його світогляд: пише про батька, родину, Володимира Антоновича, все те, що впливало на вчинки студента. Автобіографія була написана для рідних і близьких і мала дуже малий наклад.

Студент Грушевський довіряв щоденнику свої потаємні думки, які розкривають його

⁷ Зашкільняк Л.О. Післямова / Л.О. Зашкільняк // Грушевський М. Щоденник 1888–1894 рр / Переднє слово, упорядкування, коментарі і післямова Л. Зашкільняка. — К., 1997. — С. 222–254.

становлення як молодої людини, містять важливу особистісну інформацію, яка дозволяє також побачити коло його спілкування, висвітлити окремі сторінки історії Університету Св. Володимира у кінці 80-х — на початку 90-х років XIX ст.

Михайло Грушевський та Університет Св. Володимира — час навчання на історико-філологічному факультеті став часом його становлення як особистості, майбутнього науковця і громадського діяча.

«Про те, що Грушевський перші два роки в Києві (1886–1888) тримався осторонь українства, маємо свідоцтво [...] Аполлінарія Маршинського»⁸, — відзначав Марко Антонович, який писав, що «сам Антонович в перші роки перебування Грушевського в університеті не знав, чи він належить до українства»⁹. За споминами про той час студента — історика А. Маршинського: «Михайло на перших курсах був для них «загадкою»: він вчився як ніхто [...] професори по черзі бачили в ньому свого наступника — через що й лютували потім декотрі за його ніби зраду. Михайла бачили по дорозі до університету і зауважували, як він завжди побожно здіймав шапку й хрестився перед Володимирським храмом»¹⁰.

«Обережний В. Антонович довго вивчав свого найздібнішого учня і не раніше кінця 1888 р., а правдоподібно вже на початку 1889 року, познайомив його з О. Кониським, найактивнішим українським громадським діячем у Києві»¹¹, — відзначував М. Антонович.

До свого виїзду з Києва (осінь 1894 р.) М. Грушевський був ідейно і організаційно якнайтісніше пов'язаний з В. Антоновичем і О. Кониським. Перший був його керівником у науковій, другий у громадській праці. Цей розподіл був напевно узгоджений, а ціла трійця мала величезний вплив на українське життя у Києві (хоч там існували також інші осередки), а в багатьох питаннях і на цій українській території, включаючи Галичину. Вони часто сходилися і обговорювали актуальні питання, при чому між ними панувала повна однозгідність. Недаремно пізніше М. Грушевський писав, що «я їхав до Львова прихильником політики п. Барвінського властиво нової ери»¹², а Марко Антонович, підкреслював, що «незвичайно близькі та інтимні зносини

⁸ Дмитрієнко М.Ф. Маршинський Аполлінарій [Електронний ресурс] / М.Ф. Дмитрієнко // Енциклопедія історії України. — Т. 6. — К., 2009. — С. 541. — Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Marshynsky_A.

⁹ Антонович М. Назв. праця. — С. 49.

¹⁰ Маршинський А. Спогади 1884–1888 рр. / А. Маршинський // Дніпро: календар-альманах. — Львів. — 1923. — С. 100–101.

¹¹ Антонович М. Назв. праця. — С. 48–49.

¹² Там само. — С. 51.

з М. Грушевським давали право О. Кониському уважати його своїм ідейним сином»¹³.

«Листи О. Кониського виявляють, з якою ніжною турботою, щирою симпатією і глибоким розумінням він підходив до М. Грушевського. Добре знаючи його сильні і слабкі сторони, О. Кониський водночас умів оцінити значення Грушевського, усвідомлюючи всі потенціальні можливості»¹⁴, — акцентував Марко Антонович. «З-поміж десятків молодих людей, які за 1880–1890 рр. пройшли “школою” Кониського, М. Грушевський був без сумніву найздібніший і його вклад в українське життя був найбільший [...]. Це ще 1889 року спостеріг О. Кониський і тому він М. Грушевському присвятив спеціальну увагу.[...] М. Грушевський пішов своїм власним шляхом, але О. Кониський не помилився, коли зв’язував такі великі надії з М. Грушевським. Обидва працювали для одної ідеї, хоч після короткого початкового періоду повної однозгідності, розуміли її по-різному [...]. Вони обидва були зв’язані тисячами ниток з загальноукраїнським розвитком кінця минулого [XIX ст. — *О.Т.*], в якому обидва діячі відіграли першорядну роль»¹⁵, — підсумовував Марко Антонович.

Вивчаючи біографію Михайла Грушевського, Володимир Міяковський відзначав: «Народженець Холма, вихованець Тифліської гімназії, Грушевський почував себе найбільше киянином ...в кількох кілометрах від Києва було родинне вогнище Грушевського. Недалеко за Китаєвом та Пироговом, в надзвичайно живописній місцевості, серед горбів та садів, в селі Лісниках, помер в 50-их роках XIX століття дід Грушевського, панотець Федір Грушевський; тут зростав його батько, Сергій Грушевський, майбутній діяч на полі народної освіти»¹⁶.

Історичні спомини напоювали місцевість цю різними легендами й переказами. Село Лісники в давні часи належало Києво-Печерській Лаврі, і є спогад, що саме воно мається на увазі в житті Теодосія Печерського в Патерику. Місцеві люди біля села показували печеру св. Теодосія. Пізніше Лісники належали Видубецькому монастирю. «Старовинні акти VI–VII віків згадували про Гнилицький монастир біля цього ж села, про княгиню Ганну Корецьку з дому Хоткевичів, що спорила за землю навколо Лісників з Видубецьким монастирем, поки гетьман Петро Дорошенко не закріпив за цим монастирем і Гнилицьку землю й саме село Лісники»¹⁷, — оповідав Володимир Міяковський. Він наголошував, що «Київ та його околиці були для Михайла Грушевського справж-

ньою батьківщиною, і з чужого Кавказу, де на той час служив його батько, неслась його туга до Києва, як до рідного міста»¹⁸.

«Михайло Грушевський попав у Київський Університет по двох роках після тих заворушень серед студентства, що сталися в 1884 році під час святкування невдалих 50 роковин Університету. Заколот цей скінчився виключенням усіх студентів з університету та висилкою більшості з Києва. Ціле півріччя університет стояв зачинений, і приймання студентів з нового 1885 року відбувалися через окремі професорські комісії. Справа з ювілеєм була дуже голосною, і чутки про ці події розширилися на цілу Росію»¹⁹, — так характеризував Володимир Міяковський атмосферу, в якій починав навчатися молодий Грушевський. Вчений зазначав, що «Батько Михайла Грушевського, виряджаючи сина до Києва, взяв у нього слово, що він не братиме участі в жодних студентських гуртках. Роки студентства Михайла Грушевського проходили в атмосфері тієї політичної депресії, що виявилася в другій половині 80-х років і дуже не сприятливо позначилася на університетській науці. [...] Понад усіма дисциплінами панувала грецька та латинська мови. Вправність студентів у цих мовах мусіла бути настільки високою, що на державних іспитах їм треба було перекладати з російської мови на грецьку та латинську досить великі тексти. Це забирало багацько часу спеціальних студій. Крім того, у викладах університетської науки переважали загальні замість спеціальних курсів, які, за словами самого Михайла Грушевського “не багато могли дати по тім, що приносив з собою добре розвинений і обшпитаний в якійсь спеціальності гімназист”. Семінари, і практичні вправи студентів з самостійною науковою роботою, не вважалися за дуже потрібні»²⁰.

У перший семестр перебування Михайла Грушевського в університеті семінари проводили лише проф. Фортинський з загальної історії та В. Антонович з давньої російської, цебто з української історії. Решта істориків — професори І. Лучицький, В. Іконніков, приват-доцент П. Голубовський — мали лише «совещательные» години. Михайло Грушевський активно долучився до семінарської роботи з другого року навчання, з осені 1887. Цього року В. Антонович на практичних заняттях практикував читання та глумачення старовинних документів, зокрема описів господарських замкових володінь на давніх українських землях.

На третьому курсі у 1888–1889 н. р. на історико-філологічному факультеті розпочалась спеціалізація. Михайло Грушевський із самого початку хотів спеціалізуватись у В. Антоновича, однак

¹³ Антонович М. Назв. праця. — С. 54.

¹⁴ Там само. — С. 53.

¹⁵ Там само. — С. 63.

¹⁶ Міяковський В. Назв. праця. — С. 114.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само. — С. 115.

¹⁹ Там само. — С. 117.

²⁰ Міяковський В. Назв. праця. — С. 117–118.

«гордість» перешкоджала йому просити наукової опіки у іменитого професора — про що він записав у своєму щоденнику 8 грудня 1888 р.: «... про саме писання частенько думав і марив. Ждав, щоб Ант[онович] сам сказав і тоді мабуть узяв — гордість, гордість! Хоч справді є що й доброго в тому писанню»²¹.

Але вже 13 грудня 1888 р. студент Грушевський прийшов на першу серйозну розмову до професора Антоновича, очевидно за його запрошенням. Враження від цієї розмови було величезне, бо у щоденнику з'явився запис: «... думки стояли про кар'єру, про спеціальність й усе таке, бодай пропали; я пішов до Антон[овича], він балакав приязно й наче щиро, нічого він міні такого незвичайного не сказав, проте міні стало веселіше, узяв книжечок ...»²².

І з цього часу зустрічі Вчителя та Учня стають частими, складається творче співробітництво, яке зрештою визначило подальшу долю Михайла.

Михайло Грушевський взяв у Антоновича тему для реферату про південно-руські господарські замки в другій половині XVI століття. Старанно виконаний реферат був прочитаний того ж 1887 року і кілька разів перероблений Михайлом Грушевським, відтак він розрісся у значну статтю, яка була надрукована в «Университетских известиях» за 1890 рік. На третьому курсі (1888–1889) Михайло Грушевський приступив до роботи над своєю працею «История Киевской земли от смерти Ярослава до конца XIV века». Працював над нею два роки, закінчив її в 1890 році і здобув за неї золоту медаль. Роботу цю, яку сам М. Грушевський вважав дозрілою, видано в «Университетских известиях» і окремою книгою. «В. Антонович запропонував М. Грушевському цю тему, виходячи з загального свого плану порайонового дослідження історії України»²³.

Увесь час своїх університетських студій Михайло Грушевський користувався науковими порадами В. Антоновича. За чотири роки студентства М. Грушевський прослухав у нього загальні курси: «древний период русской истории», «общий курс русской истории до XII в.» та спеціальні курси — історія Галицького князівства, історія Західної Русі, історія Великої Новгород, історія руської колонізації, Руські старожитності та джерела до історії Західної Росії. Університетські студії завершувалися державними іспитами²⁴.

Разом з М. Грушевським до іспитів було допущено 15 кандидатів, але з різних причин їх склали 9 осіб, з них шість істориків і три словесники. Товаришами М. Грушевського були історики:

²¹ Грушевський М. Щоденник 1888–1894 рр. — С. 34.

²² Там само. — С. 35.

²³ Міяковський В.В. Назв. праця. — С. 118.

²⁴ Там само. — С. 119.

Олександр Афанасьєв, Леонід Добровольський, Володимир Кротів, Андрій Литвинів та Володимир Піскорський. Іспити відбувалися у два терміни: весною, від 5 до 28 травня — іспити з загальної історії, церковної історії, російської історії та історії слов'ян, та восени, від 1 до 22 вересня — письмові іспити з латинської та грецької філології, з римської та грецької історії, з історії мистецтва та філософії. По всіх предметах М. Грушевський ішов першим і одержав найвищі оцінки. Крім нього, диплом першого ступеня дістав ще Л. Добровольський²⁵.

Підводячи підсумки іспитів, голова Державної комісії в Університеті Св. Володимира у 1890 р. професор грецької словесності Казанського університету Дмитро Федорович Беляєв сповіщав 24 вересня 1890 р. попечителя Київського навчального округу: «...относительно г. Грушевского, который обнаружил выдающиеся познания и способности, считаю долгом прибавить, что он может быть не только дельным и знающим преподавателем гимназии, но и подает большие надежды на то, что при дальнейших занятиях он будет ученым специалистом по одному из исторических предметов. По этому, г. Грушевский заслуживает внимания и поддержки...», — і зробив висновок «об оставлении г. Грушевского при университете в качестве профессорского стипендиата»²⁶.

У щоденнику Михайла Грушевського від 22 вересня 1890 р. знаходимо запис: «... бачив В[олодимира] Б[оніфатійовича], той сказав, що Беляєв дуже задоволений (в восхищении) моїм екзаменом і неперемінно хоче в міністерстві просити, щоб мене zostавили, а «я з І[ваном] Васильовичем Лучицьким] піддержали таке его добре намереніє»²⁷.

26 вересня 1890 р. у квартирі В. Антоновича між випускником і професором відбулась розмова про навчання у магістерії. У щоденнику за 27 вересня 1890 р. Михайло так передав цю розмову: «Учора вийшов тільки на час до В[олодимира] Б[оніфатійовича]...В[олодимир] Б[оніфатійович] прийняв мене дуже прихильно [...] трохи ніяково вийшло, коли я сказав, що попереду не думав за те, щоб добувати степені, він одказав: даремне, коли в[и] зроду до сего призначені. [...] (шкода, що за се не побалакав я дрібніше, бо він має великий досвід). Я хтів тільки сказати, що я почав свою діяльність яко белетрист (це вийшло ніяково, ніби я поганьбував історією). [...] Потім балакали за магістерію; спасибі ему, дрібно виложив. Високо підняв міні він дух і надав енергії»²⁸.

²⁵ Міяковський В.В. Назв. праця. — С. 120.

²⁶ Там само.

²⁷ Грушевський М. Щоденник 1888–1894 рр. — С. 63.

²⁸ Там само. — С. 65.

7 жовтня 1890 р. Михайло Грушевський ще раз радився про це із своїм ідейним наставником О. Кониським, про що залишив запис у щоденнику: «Я сказав, що вагаюся — чи зоставатися при унів[ерситеті]; він сказав, що се було [би] преступленіє, коли б я одказався; усе таки у вас буде [те], що підганяти Вас буде»²⁹.

В. Міяковський узагальнив: «Так блискуче закінчився студентський період життя Грушевського. Справа залишення його при університеті для підготовки до професури була передрішена. Як найкращий учень професора В. Антоновича він упродовж трьох років здав

магістерські іспити, захистив дисертацію та став професором Львівського університету, щоб очолити українську історичну науку»³⁰.

Михайло Грушевський не згадував із теплою Університет Св. Володимира та вісім років свого життя, пов'язані із ним. У своїй автобіографії він називав ті часи «сумними». Однак всі його щоденникові записи просто пронизані атмосферою його київської Альма-матер, у науковому середовищі якої він сформувався як високопрофесійний вчений і талановитий дослідник минулого.

²⁹ Грушевський М. Щоденник 1888–1894 рр. — С. 68.

³⁰ Міяковський В.В. Назв. праця. — С. 120.

ДЖЕРЕЛА

1. Антонович М.Д. О. Кониський і М. Грушевський / М. Антонович // Український історик. — 1994. — № 1–4. — С. 48–63.
2. Грушевський М.С. Щоденники (1883–1884 рр.) / М.С. Грушевський // Передне слово, коментарі та публікація Л. Зашкільняка / Михайло Грушевський // Київська старовина. — 1993. — № 3. — С. 28–35; № 4. — С. 12–19; № 5. — С. 13–24.
3. Грушевський М.С. Автобіографія, 1906 р. / М.С. Грушевський // Великий українець : матеріали з життя та діяльності М.С. Грушевського. — К. : Веселка, 1992. — С. 197–213.
4. Грушевський М. Щоденник 1888–1894 рр. / М. Грушевський // Передне слово, упорядкування, коментарі і післямова Л. Зашкільняка. — К. : Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАНУ, 1997. — 262 с.
5. Дмитрієнко М.Ф. Маршинський Аполлінарій [Електронний ресурс] / Марина Дмитрієнко // Енциклопедія історії України: Т. 6 : Ла-Мі. — Режим доступу : http://www.history.org.ua/?termin=Marshynsky_A.
6. Зашкільняк Л.О. Післямова / Михайло Грушевський. Щоденник 1888–1894 рр. / Передне слово, упорядкування, коментарі і післямова Л. Зашкільняка. — К., 1997. — С. 222–254.
7. Маршинський А. Спомини 1884–1888 рр. / А. Маршинський / Дніпро : календар-альманах. — Львів. — 1923. — С. 100–101.
8. Міяковський В. До біографії М. Грушевського (Студентські роки 1886–1890) / В. Міяковський // Український історик. — 1976. — № 01–04 (49–52). — С. 114–120.

REFERENCES

1. Antonovych M.O. Konyskyi i M. Hrushevskyyi / M. Antonovych // Ukrayinskyi istoryk. — 1994. — № 1–4. — S. 48–63.
2. Hrushevskyyi M. Shchodennyky (1883–1884 rr.) // Perednie slovo, komentari ta publikatsiia L. Zashkilniaka / M. Hrushevskyyi // Kyivska starovyna. — 1993. — № 3. — S. 28–35 ; № 4. — S. 12–19; № 5. — S. 13–24.
3. Hrushevskyyi M.S. Avtobiohrafia, 1906 r. // Velykyi ukrainets: materialy z zhyttia ta diialnosti M.S. Hrushevskoho. — K. : Veselka, 1992. — S. 197–213.
4. Hrushevskyyi M. Shchodennyk 1888–1894 rr. /M. Hrushevskyyi / Pidhotovka do vydannia L. Zashkilniaka. — K., 1997. — S. 11–221. — 262 s.
5. Dmytriyenko M.F. Marshynskyyi Apollinariy [Elektronnyi resurs] /M. Dmytriyenko // Entsyklopediia istorii Ukrainy: T. 6: La-Mi. — Rezhym dostupu: http://www.history.org.ua/?termin=Marshynsky_A
6. Zashkilnyak L.O. Pisljamova / Hrushevskyyi M. Shchodennyk 1888–1894 rr.— K., 1997. — S. 222–254.
7. Marshynskyyi A. Spomyny 1884–1888 rr. / A. Marshynskyyi // Dnipro : kalendar-almanakh. — Lviv. — 1923. — S. 100–101.
8. Miyakovskyyi V.V. Do biohrafii M. Hrushevskoho (Studentski roky 1886–1890) /V. Miyakovskyyi // Ukrayinskyi istoryk. — 1976. — № 01–04 (49–52). — S. 114–120.

Ольга Тарасенко

МИХАИЛ ГРУШЕВСКИЙ В УНИВЕРСИТЕТЕ СВ. ВЛАДИМИРА

В статье проанализированы труды Владимира Мияковского, Марка Антоновича и дневниковые записи студента Михаила Грушевского о периоде его обучения в 1886–1894 годах в Университете Св. Владимира. Отмечено, что университетская научная среда благоприятствовала формированию его как высокопрофессионального ученого и талантливого исследователя украинского прошлого.

Ключевые слова: Михаил Грушевский, Университет Св. Владимира, Киев, Владимир Мияковский, Марк Антонович.

Olga Tarasenko

MYKHAILO HRUSHEVSKYI IN ST. VOLODYMYR UNIVERSITY

The article analyzes Marko Antonovych and Volodymyr Miyakovskiy's scientific works, and personal, not intended for publication, unique and highly valuable documents — Diaries of student Mykhailo Hrushevskiy about his period of study in 1886–1894s at St. Volodymyr University, in the scientific community of which he had been formed as a highly talented scientist and researcher of the past. It is emphasized that Mykhailo Hrushevskiy never mentioned that he kept a diary during his study at the gymnasium in Tiflis and during his study at St. Volodymyr University in Kyiv. It is followed that diary entries of Mykhailo Hrushevskiy were found by Leonid Zashkilnyak in the Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv by the title "Diary of an unknown author 1883–1893" in the fund 401 of a "Literary and Scientific Bulletin". The diary entries were composed of two significantly different parts. The first part was a diary of sixth grade student of the gymnasium in Tiflis of 17-year-old Mykhailo Hrushevskiy in 1883–1884. Leonid Zashkilnyak published it in 1993 in the journal "Kyivska Starovyna" with a foreword and comments. The second part was a university diary of student Hrushevskiy that covered his 1886–1894 Kyiv's years of life and learning at St. Volodymyr University. Leonid Zashkilnyak published it in 1997 with a foreword, a streamlining, comments, and an afterword. It is accentuated that the diary entries of Mykhailo Hrushevskiy allowed touching the inner world of the author and feeling his emotional state in specific periods of his life. Student Mykhailo Hrushevskiy wrote in the diary entries his innermost thoughts, which revealed his development as a young man and had his important personal information. The diary entries allow us to see the range of his communication and highlight some pages of St. Volodymyr University history in the late 80s — at beginning of the 90-ies of the 19th century. It is highlighted that the period of study on the historical-philological faculty at St. Volodymyr University in Kyiv for Mykhailo Hrushevskiy was a time of his formation as a person, a future scientist, and a public figure. It is investigated that Marko Antonovych traced the period of the early formation of Mykhailo Hrushevskiy as a public figure during his student's years under the leadership of Oleksandr Konyskyi who dedicated him a special attention since 1889 and highlighted him as the most talented among dozens of young people who passed his "school" of public activity in 1880–1890s. Marko Antonovych noted that Mykhailo Hrushevskiy and Oleksandr Konyskyi worked for one Ukrainian idea and were tied with the All-Ukrainian development of the late 19th century, where they played a pivotal role. It is analyzed that Volodymyr Miyakovskiy, who researched biography and student years of Mykhailo Hrushevskiy, noted that all the university years of study Mykhailo Hrushevskiy used the scientific advices of professor Antonovich, listened to all his general and special courses, brilliantly graduated from St. Volodymyr University, and as the best student of the professor Antonovich passed the exams, defended his dissertation thesis and became a professor of Lviv University to head a Ukrainian historical science. It is indicated that Mykhailo Hrushevskiy did not mention with warmth his Alma-mater and called eight years of study at St. Volodymyr University as sad times. However, it is proved that all his further life and scientific heritage were germinated just from the period of his study at St. Volodymyr University.

Key words: Mykhailo Hrushevskiy, St. Volodymyr Univesity, Kyiv, Volodymyr Miyakovskiy, Marko Antonovych.

Дата надходження статті до редколегії: 15.06.2016 р.